

Mielőtt elmúlna a 2025-ös év, egy emlékezetpolitika iránt érdeklődő embernek nem árt néhány jelentős dolgot felidéznie. Olyan dolgokat, amelyek kétszáz évvel ezelőtt történtek, egyikük napjainkig tartó érvénnyel megváltoztatta a világot, amiben élünk, másikkal regionálisan jelentős, a harmadik elvileg világraszóló változásokat idézhetett volna elő, de elbukott, a negyedik pedig számunkra, magyar értelmiségiek számára fontos. A négy eseménynek van egy közös mozzanata, az, hogy bár egy évtizeddel ezelőtt, Napóleonnal együtt elbukni látszott a szabadság ügye, egyetlen évtized elmúltával világossá vált, hogy az embereknek ebbe nem kell belenyugodniuk.

Talán ezért érdemes megemlékezni e négy eseményről, s meghajtani a fejünket kétszáz év után is azok előtt, akik ezt megérdemlik.

A globális esemény

A francia forradalom hatásaként ismeretes módon egész Latin-Amerikában megroppant a gyarmati rendszer. Az öntudatra ébredő mozgalmak az 1810-es években több ország Spanyolországtól való függetlenségét is meghozták, erre nyilvánvalóan nem kerülhetett volna sor, hogyha Napóleon nem mér megsemmisítő vereséget Európa egyik legavíttabb rendszerére, a még inkvizícióval is együtt élő spanyol királyságra. Persze a spanyol királyság az 1820-as években meg-

kezdhetette volna a dolgok „visszacsinálását”, hiszen Európát a Szent Szövetség uralta: egy olyanfajta internacionálé, melyben Ausztria, Poroszország és Oroszország vállalták az antiliberális rend fenntartását mindenfelé, segítségükre tehát Spanyolország is számíthatott, már csak azért is, mert a francia király trónját (Anglia mellett) a Szent Szövetség hatalmainak köszönhette, ergo nem folytathatta 18. századi elődjei politikáját sem, akik pusztán hatalompolitikai megfontolásból némiképp támogatták Észak- és Dél-Amerika függetlenedési törekvéseit, hogy ezzel is gyengítsék két európai konkurensüket, Angliát és Spanyolországot. (Tették ezt annak ellenére, hogy a függetlenségi törekvések nagyon erősen felvilágosodáselvű ideológiai tartalmával, republikanizmusával messze nem rokonszenveztek.)

Az angol–amerikai háborúból épp csak feltápászkodó USA (a háborúban az angolok Washington is felégették, a Fehér Házat is újjá kellett építeni) bőven elegendő érvényesülési térrel rendelkezett a Frontieren, azaz az ország nyugati határa és a Csendes-óceán közötti óriási területen, melynek keleti része már az alig lakott (1803-ban a franciáktól megvásárolt) Luisianai területhez tartozott. (Luisiana megvásárlása kétszeresre növelte az USA területét, mintegy négy milliárd négyzetkilométeresre, akkora volt már, mint az orosz határtól Nyugatra eső Európa.

Ezért is lehetett erős az a szemlé-

let, hogy az USA-nak nem kell beavatkoznia a világhatalmak közötti konfliktusba, nem kell részt vennie a világ felosztásában, van helye bőven. Ehhez az állapothoz képest kell megemlékeznünk két nagyszerű politikusról. Részben Monroe elnökről, aki mint a függetlenségi háború veteránja némi képviselői és szenátori karrier után a forradalmi Párizsban volt nagykövet, ezután Virginia kormányzója, majd londoni nagykövet, az 1810-es években – Latin-Amerika kibontakozásának éveiben – külügyminiszter, hogy megnyerje az 1816-os elnökválasztást. Részben a harvardi végzettségű John Quincy Adamsszel (a második elnök fia), aki hosszú európai diplomáciai karrier után lett Monroe külügyminisztere. Az ő közös művük az 1823-ban kibocsátott Monroe-ely, az „Amerika az amerikaiaké”, mely véget vetett a spanyol restaurációs törekvéseknek. A Szent Szövetség által támogatott spanyol–portugál restaurációs tervekkel, azaz az európai reakció latin-amerikai visszatérésével szemben most már egy nagyhatalom állt, az USA 1815-ben megverte Nagy-Britanniát is.

1825-ben a monroe-i, adamsi külpolitika (ezt azért mondhatjuk így, mert Adams követte Monroe-t az elnöki székben) eredményeképpen a függetlenségét 1822-ben deklaráló brazil császárságot elismerte Portugália. 1825-ben lett világos, hogy a perui függetlenségi hadműveletek 1824. végi sikerei a spanyolok kiszorulásával fognak járni, London pedig – kilenc év után végre-valahára – elismerte Argentína függetlenségét. Bolívia ez évben kiáltotta függetlenségét – az országot a latin-amerikai szabadságküz-

delem főhőséről, Simón Bolívarról nevezték el. Chile túl messze volt ahhoz, hogy spanyol restauráció kezdődjön.

A brazil császárság nem volt a szabadság földje – rabszolgaság volt –, de alkotmányos és európai feudalizmustól független állam volt, a Spanyol Birodalom egykori területein viszont a korabeli Európánál minden tekintetben szabadabb társadalmak jöttek létre. Uruguay e szabad mintázat hatása alatt függetlenségi nyilatkozatot adott ki, elszakadván a Brazil Államszövetségtől.

1825-re tehát a nyugati félgömb nagy része abba az állapotba került, amilyenbe a francia forradalom győzelme esetén került volna. A történet három amerikai szereplője mellett emlékezzünk meg George Canning brit külügyminiszterről is, aki a tory párt liberális szárnyához tartozott, harcolt a volt spanyol gyarmatok brit elismeréséért, s elszánt ellenfele volt annak, hogy Britannia bármilyen reakciós erőt támogasson Európában.

A regionális esemény

A néhány éve folyó görög függetlenségi háború az antikvitás iránt rajongó európai közvéleményt izgalomban tartotta. Annak ellenére, hogy az önmagukat öntudatosan jogállamnak tartó európai országok nem avatkoztak be a török önkényuralmi rendszer ellen harcoló görögök oldalán, az Európa beteg emberének számító, legalább 2,5 millió négyzetkilométeres, legalább 18 milliós Török Birodalom egyszerűen nem bírt a görög felkeléssel, mely gyakorlatilag csak a Peloponnészoszt ellenőrizte és a görög szárazföld és szigetvilág apró darabjait, kevesebb mint 50 ezer négyzetkilométert, melynek a

lakossága mindenképpen 0,9 millió fő alatt volt.

A konfliktusba azonban beavatkozott az akkor már gyakorlatilag független (külön külpolitikát folytató, külön háborúkat viselő) egykori török tartomány, Egyiptom. A Muhammed Ali által vezetett Egyiptom – formálisan egymillió négyzetkilométeres volt, de a ténylegesen lakott Nílus völgye és a Delta együtt azért szintén nem kicsi: 0,2 millió négyzetkilométer volt, négymillió ország, ami már túl volt számos modernizációs lépésen, s éppen meghódította Észak-Szudánt. A nyugatias modernizáció – és a nyugati remények ellenére Egyiptom a török oldalon lépett be a háborúba. Ibrahim pasa 1825-ben partra szállt a Peloponnészoszon, ezzel – „török birodalmi belügből” – egy csapásra nemzetközivé téve a háborút. A nemzetközi közvélemény 1824-ben még inkább romantikus értelemben volt szolidáris a görögökkel, sajnálkozott a görög nép szenvedésein, az 1825-ös brit sajtó az egyiptomi beavatkozást követően a Nyugat érdeksérelmét is elkezdte taglalni. Ma úgy mondánánk: valami olyasmi vált világossá, hogy nemcsak a régi birodalmi gondolat és a függetlenségi nacionalizmus csap össze, hanem egy modern arab nacionalizmus is a Kelet oldalán avatkozik be a Nyugat ellen. Bár a görögök katonailag visszaszorultak, partizánmozgalmuk elhíresült. A peloponnészoszi Kolokotronisz a görög nemzeti emlékezet központi alakja lett. 1825. április 15-től 1826. április 10-ig Európa a nagy túlerőnek ellenálló Misszolonghi városka ostromáról és pusztulásáról beszélt. A görögök megnyerték a kommunikációs csatát, a következő években

a nyugati közvélemény melléjük állt: a filhellén mozgalomban immár nemcsak Byronhoz hasonló költők, hanem önkénteseket szervező volt katonatisztek, milliomos adománygyűjtők is részt vettek, a mozgalom élén Eynard svájci milliárdossal. 1825-ben teremtődött meg az alapja annak, hogy a Nyugat beavatkozott és a navarinói tengeri csatában véglegessé tette, hogy a régi (Konstantinápoly) és az új (Kairó) Kelet együtt is kevés Európa megállítására.

Ami megváltoztathatta volna a következő kétszáz évet...

Az olvasón múlik, hogy az alábbi kudarcból a szabadság ügyének lokális reménytelenségét vagy a „semmi, sehol sem reménytelen” üzenetét olvassa ki.

A napóleoni háborúk alatt az orosz nemesség jelentős része nyugati eszmékkel fertőződött meg. Titkos értelmiségi és katonatiszti társaságok alakultak. Az 1816-ban alakult „megmentés szövetsége” – a jobbagység eltörlését és a alkotmányos monarchia bevezetését célozta, s nagyon hasonlatos volt a magyar jakobinus összeesküvéshez, a két „belső kör” ismerte a végső célokat, a külső kör tagjai tagjelöltek voltak ide, s szabadkőműves jellegű szertartással kerültek be. Ez átalakult azután a „Jólét Uniójává” 1818-után, ők már irodalmi és pedagógiai társaságokat szerveztek, folyóiratokat adtak ki – más részlegeik viszont köztársaságra és katonai puccsra készültek. Belőlük alakult az Északi Társaság, fő dokumentuma Muravjov alkotmánytervezete volt és a radikálisabb Déli Társaság, melyet Pesztel *Orosz Igazság* című írása alapján tudunk

elképzelni. A Szent Szövetséget aláíró Sándor cár 1825 novemberében váratlanul meghalt, és a hadsereg egyik része az egyik, másik része a másik utódnak tett esküt. E helyzetet megpróbálta kihasználni az Északi Társaság, 3000 katonatisztet és 9000 katonát vezetve a szentpétervári szenátushoz, ahol azonban Miklós cár tüzérége véget vetett a kísérletnek. A Déli Társaság Ukrajna autonómiáját is célba vette, de őket is felszámolták.

Százas nagyságrendben végezték ki az összeesküvőket, több ezer összeesküvőt pedig Szibériába száműztek, ahol kialakult egy sajátos emigráns életforma.

Ez a meglehetősen zavaros történet az első olyan társadalmi mozgalom, mely Oroszország nyugatra vezetésére kísérletet tett. Nemzedékünk élte át az eddigi utolsót: Gorbacsovét.

Persze tekinthetjük úgy, hogy a zapadnyikok, a nyugatosok korábban területileg elszórva jelentkeztek az orosz birodalom társadalmában, azután a 20–21. században területileg több hullámban szétváltak: az első hullámban a polgárháború után/során távoztak Nyugat-Európa felé a liberálisok és szociáldemokraták, 1929-ben a trockisták, végül az „egykori zapadnyik tábor” megtalálta a helyét Zelenszkij Ukrajnijában.

És végre módja van a Nyugatnak, ha akarja támogatni az ő egykori orosz birodalmi szövetségeseit.

Hazai 1825

Persze van magyar történelmi évforduló is. A több mint három évtizednyi „parlamentari szünet” után összehívott magyar országgyűlésen Széchenyi István – a múzeumala-

pító Ferenc fia – felállt, és kezdeményezte egy magyar tudományos akadémia létrehozását. Sokan azt ünneplik ebben, hogy egy nagyon elmaradott országban létrejött egy a tudományt és az irodalmat támogató testület vagy intézmény.

Én kissé másképp látom. Magyarországon – hasonló méretű országokkal összehasonlítva – nem kevés volt az iskola, és a tudományos törekvés, hanem sok. Csak éppen ezek az iskolák, ezek az intézmények a 16–17. században kialakult katolikus-protestáns versengés szolgálatában álltak, a szembenállás kultúráját szolgálták. A versengés miatt nem merte egyik kulturális intézményrendszer sem elengedni a múltba kötő legfontosabb szálát, a latin nyelvűséget. A latin nyelvűség viszont tovább akadályozta, hogy a tudomány népe (elsősorban a tanárok, papok) kapcsolatot találjanak a polgárság szélesebb tömegeihez.

Egy magyar tudományos akadémia – egyszerre befogadva írókat és magyar nyelvű tudományt művelni akarókat – valós ajánlat volt arra, amit elsőként Mária Terézia fogalmazott meg öt évtizede: alapítványát, az elkobzott jezsuita vagyontól képzett Magyar Tanulmányi Alapot nem egyik vagy másik felekezett, hanem minden országlakos hasznára alapította. Az iskolai feltételek erre nem voltak meg, hiszen a betiltott jezsuita rend gimnáziumait katolikus szerzetesrendek működtették tovább, hiába lettek ezek a magyar statisztikai rendben „királyi gimnáziumok”, a protestáns középosztály katolikusként tekintett rájuk, s tanári karuk is csak katolikusokat foglalkoztatott.

Az 1770-es évek végén, illetve a józsefi évtizedben az egyetem is meg a tanügyigazgatás is elmozdult valamiféle felekezeti felettség felé, 1806 után amikor a II. Ratio Educationist kiadták, az állami szabályozó eszközök immár egy katolikus állam szolgálatába álltak, s a protestáns intézményrendszer vezetői az autonómia lehetőségét a múlttal való szövetségben találták meg.

A humboldti egyetem, Európa iskolái a francia forradalom utáni jövő felé fordultak – a magyar oktatás a múltat markolta.

Ehhez képest volt ajánlat Széchenyi akadémiaja. Egy a felekezeti szempontoktól független, ezektől szabad intézmény egy sokfelekezettű, s felekezeti pozíciókhoz tűzzel-vassal ragaszkodó országban. És hogy a törekvéseit az első évtizedekben be tudta tölteni, azaz az ország különböző területeiről, különböző felekezetek fiai közül a legjobbakat

fel tudta szívni (anélkül, hogy nekik bármiféle javadalmazást biztosított volna, ellentétben a munkáltatóként viselkedő iskolákkal, szerzetesrendekkel, tehát pusztán cím juttatásával).

S hogy a 20. századra mennyire elveszíti a legjobbak tömörítésére való képességét az Akadémia, mi sem bizonyítja jobban, mint három intézményesülés, amibe a történelem mérlegén a legjobbak vettek részt: a Társadalomtudományi Társaság, a *Nyugat*, s majd 1945 után a Szent-Györgyi Albert vezette Természettudományi Akadémia.

2025-ben, amikor egy tudományos és oktatásellenes kormányzat már nemcsak a szellem szabadságát, hanem az Akadémia elemi intézményi érdekeit is veszélyezteti, az Akadémia vezetése már oly mértékben fordult el társadalmi feladataitól, hogy hiába néz társadalmi szövetségeseik után.

Barakonyi Zsombor: Oktogon Szombat